

”Perheen” järki ja tunteet

Työnteko ja vapaa-aika Huhtamäki-yhtymän henkilöstölehti *Yhtymän rummussa* jatkosodan
(1941–1944) aikana

Anni Ahonen

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Historian, kulttuurin ja taiteen tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Kesäkuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, Historia

Anni Ahonen

”Perheen” järki ja tunteet. Työnteko ja vapaa-aika Huhtamäki-yhtymän henkilöstölehti Yhtymän rummussa jatkosodan (1941–1944) aikana

Sivumäärät: 24 sivua, 1 liitesivu

Abstrakti

Heikki Huhtamäki (1900–1970) oli Lapualta kotoisin ollut kauppaneuvos. Jatkosodan (1941–1944) aikana hänelle annettiin tehtäväksi huolehtia niin rintaman kuin kotirintaman elintarvikepuolesta. Huhtamäen konserni eli yritykset Hellas, Ipnos ja Jalostamo valjastettiin väestöntarpeisiin pula-aikana. Yhtymän työntekijöitä opetti ja viihdytti 1941 perustettu *Yhtymän rumpu* -henkilöstölehti. Lehden sivuilla käsiteltiin Huhtamäelle ja aikansa politiikalle tärkeää rationalisointia. Rationalisoinnilla tarkoitettiin työnteon parantamista erilaisilla pienillä keinoilla. Työntekijöille annettiin palkintoja työnsä parantamisesta. Palkintoja annettiin esimerkiksi rahallisesti.

Yhtymän rumpun sivuilla kirjoitukset ovat tunnelataukseltaan niin positiivisia kuin myös surullisia. Lehden lukijoita kehoitetaan positiivisempaan toimintaan, kuten työnsä parantamiseen tai eri asioihin perehtymiseen. Toisaalta eri kirjoittajat halusivat lehdenlukijoiden muistavan myös sota-ajalle tyypillisen isänmaallisuuden. Isänmaallisuuteen kuului niin elävien sotilaiden ja henkilöstön kuin myös sodassa loukkaantuneiden tai kaatuneiden muistaminen. Työnmerkitys sota-aikana oli osa isänmaallista tunnetta: pönteä ja voimaannuttavaa.

Työn tärkeydestä kirjoittivat pääasiassa erilaiset yhtymän johtohahmot. Tosin henkilöstölehdelle muokkautui oma ryhmänsä. Rationalisoimisesta kirjoittamisen lisäksi lehdessä opetettiin ruotsia ja saksaa, kehoitettiin vihannespalstojen pitämiseen, kirjoitettiin juttuja erilaisista yhtymän juhlista ja lomista, ynnä muusta vapaa-ajan toiminnasta. Lehden sivumäärät vaihtelivat kuudestatoista kolmeenkymmeneen.

Avainsanat: Huhtamäki, yhtymä, Yhtymän rumpu, jatkosota, kotirintama, elintarviketeollisuus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Kotirintama <i>Yhtymän rumpu</i> -lehdessä jatkosodan aikaan	4
1.2	Tutkimuskysymys ja aineisto	5
1.3	Tutkimusmenetelmä ja tutkimuskirjallisuus	6
2	Huhtamäki-yhtymän historiaa	7
2.1	Heikki Huhtamäki	7
2.2	Huhtamäki-yhtymä ja sota-ajan haasteet	8
2.3	<i>Yhtymän rummun</i> synty	10
3	Järki ja tunteet <i>Yhtymän rummun</i> sivuilla	13
3.1	Työn tehostaminen ja rationalisoiminen	13
3.2	Aloitetoimintaa	15
3.3	Vapaa-aika kotirintamalla	18
4	Lopuksi	22
	Lähteet	23
	Liitteet	25

1 Johdanto

1.1 Kotirintama *Yhtymän rumpu* -lehdessä jatkosodan aikaan

1940-luvulla kauppaneuvos Heikki Huhtamäki omisti yritykset Hellas, Ipnos ja Jalostaja. Niitä käsiteltiin osana Huhtamäen luomaa yhtymää. Vuosina 1941–1944 yhtymälle luotiin oma, niin kutsuttu ”perhelehti” nimeltään *Yhtymän rumpu*. Lehden sisällön voi jakaa kahteen osaan: vakavampiin asiateksteihin, joista osa oli kovin isänmaallisia. Sitten erilaiset vitsit, tarinat, matkakertomukset, kerhotoiminta kuulumiset ja niin edelleen. Mitä lähemmäksi tultiin vuotta 1944, sitä enemmän lehden sivuilla korostui työntehostamisen halu. Tutkielman teemaksi sopiikin rationalismin ja emotionaalisen materiaalin tutkimus. Pehmeillä tekemisillä pyrittiin luomaan yhteishenkeä tehtaiden ja konttorien työntekijöille.

Heikki Huhtamäki oli Lapualta kotoisin ollut kauppaneuvos. Hän kannatti suomalaisaatetta ja alkiolaisuutta. Alkiolaisuudella tarkoitetaan kirjoittaja ja poliitikko Santeri Alkion (1862–1930) maalaisaatetta, jonka hän toi voimakkaasti maaseudun etua ajaneeseen puolueeseen, Maalaisliittoon (1907–1965, Keskustapuolue 1965–1988, myöh. Suomen Keskusta). Huhtamäki muutti Turun seudulle 1930-luvun alussa, laajensi yritysostoin liiketoimiaan ja päätyi johtamaan useamman yrityksen konsernia.¹ Heikki Huhtamäki tunnettiin tehtaidensa parantelusta, mikä heijastui *Yhtymän rumpu* -lehteen. Hänelle myös perhe oli tärkeä, minkä takia *Yhtymän rumpua* kutsuttiin ”perhelehdeksi” jo ennen kuin lehti sai nimensä.²

Yhtymän rumpu -lehteä julkaistiin noin 12 kertaa vuodessa. Välillä lehdissä oli useamman kuukauden kirjoitukset harvemmassa lehdessä. Useimmat lehdet olivat 16-sivuisia, mutta esimerkiksi joulunumerot olivat noin 30-sivuisia. Jokaisessa lehdessä oli vakiopalstoja. Näihin kuului pääkirjoitukset, toivotukset, muisteleminen ja matkajutut. Niin kutsutut ”perhelehdet” olivat täynnä kuvituksia ja valokuvia. *Yhtymän rumpua* kehoitettiin tekemään yritysten ja työntekijöiden ehdoilla.

Yhtymän yritykset Hellas, Ipnos ja (Puutarhatuotteiden) Jalostaja Oy toimivat Turun seudulla Kärsämäessä.³ Yhtymän konttori toimi Turussa, mutta yhtymällä oli myös sivuhaara⁴ Helsingissä.

¹ Teräs 2009, 31, 64. Alkiosta, Mylly 1997.

² Heikki Huhtamäki: ”Pääkirjoituksen paikalle”. *Huhtamäki-yhtymän ”perhelehti”* 1/1941, 2.

³ Teräs 2009, 38–63 passim.

⁴ Anon.: ”Helsingin toimistosta”. *Yhtymän rumpu* 1.7.1941, 13.

Sota-aikana 1941–1944 mainostaminen oli rajattua, mutta erilaiset mainosmaiset muistutukset lehdissä kertoivat, mitä yritykset valmistivat ja kenelle. Mainostaminen oli vähäistä, koska ainesosia oli rajattuja määriä, eivätkä markkinat olleet täysin vapaat.⁵ 1940-luvulla ja vielä sen jälkeenkin elettiin säännöstelytaloutta. Huhtamäen rationalismiin pohjautuva ajatusmaailma sopi ylhäältä alaspäin toimivaan työnteon tehostamiseen.⁶ Tähän viittaa lukuisat aloitetoimintaan pyrkivät kirjoitukset *Yhtymän rummussa* ja erilaiset palkinnot, joita annettiin työn tehostamisesta.

1.2 Tutkimuskysymys ja aineisto

Tutkimuksessani analysoin sitä, miten lehden sivuilla rationaalinen ajattelu kohtaa emotionaaliset sisällöt. Sota-ajan yritystoiminta oli jo vuoden 1939 talvisodasta lähtien toiminut säännöstelyn piirissä. Erityisesti tarvikkeiden jakelusäännöstely vaikutti elintarviketeollisuuteen. Pulaa oli raaka-aineista, kalustosta ja työvoimasta.⁷ Kesäkuussa 1941 alkanut jatkosota vaikutti dramaattisesti myös suomalaiseen yritysmaailmaan. Yritysten piti löytää selviytymiskeinot sodan haasteissa, sillä asevelvolliset miehet joutuivat rintamalle tai muihin sotatoimiin. Huhtamäki yhtymän lehden sivuilta käy ilmi, että tarve työn rationalisoinnin ja tehostamisen eteenpäin viemiselle sekä aloitetoiminnalle oli suuri, mutta samalla lehdestä paljastuu myös muu henkilöstön tarpeita huomioiva sisältö.

Koska lehdet ovat jatkosodan ajalta 1941–1944, niissä on niin kirjeitä rintamalta, isänmaalliseksi mielletäviä tekstejä sekä muistutuksia pula-ajasta. Tosin näiden vastakohtana on muun muassa iloon vetoavia tapahtumia kuten matkat, kerhotoiminta ja yhtymän oman lepopaikan Tupavuoren toiminta. Vaikka sota-aikana oli tanssikielto, yhtymän työntekijät saivat iloita näytelmien, laulujen ja urheilun parissa.

Pääaineistona käytän *Yhtymän rumpu* -lehden artikkeleita ja lukijakirjoituksia, mutta lisänä toimii lehtien kuvitus: mitä ne viestivät, keneltä ne ovat. Lehtien sivuilla korostuu perhehenki-syys. Lehteä voi luonnehtia aidoksi perhekeskeiseksi lehdeksi, sillä niiden sivuilla oli paikoin tarinoita tai tehtäviä lapsille. Julkaisun kohderyhmä oli yhtymän koko henkilöstö.

⁵ Teräs 2009, 168.

⁶ Teräs 2009, 165.

⁷ Teräs 2009, 159–161.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja tutkimuskirjallisuus

Menetelmällisenä lähestymistapana hyödynnän tunnehistoriaa, yrityshistoriaa ja lehdistön tutkimusta. Tunteiden historiasta on kirjoittanut Tuomas Tepora artikkelissaan ”Kuinka tunnehistoriaa tutkitaan?” kirjassa *Avaimia menneisyyteen – opas historian tutkimuksen menetelmiin* (Gaudeamus 2022). Teporan mukaan tunnehistoriassa on tärkeää pyrkiä paikantamaan menneisyyden ihmisten kokemuksille ja käsitteille tila, jolla tunnemuutosta voi havainnollistaa.⁸ Tässä tutkielmassa tunteiden ja niiden muutosten tilana on henkilöstölehti *Yhtymän rumpu*.

Yrityshistoriasta on kirjoittanut muun muassa Maija Wuokko, Niklas Jensen-Eriksen ja Elina Kuorelahti artikkelissaan ”Miten yrityshistoriaa tutkitaan?”.⁹ Tutkin seuraavassa yrityshistoriaa henkilöstölehden kautta. Lehdessä yhtiö viesti tavoitteistaan ja pyrki vaikuttamaan lukijoihin asiasisällöin, mutta samalla konserniksi kasvanut yritys inhimillisti toimintaansa lehtikirjoitusten avulla. Yrityksen eduksi koettiin työntekijöiden sivistäminen ja yhteisten viihteiden toteuttaminen.

Historioitsija Kari Teräs on kirjoittanut Huhtamäen suhteista ja aatteista kirjassaan *Yritys ja yhteiskunta* (2009). Tämä Teräksen teos on tutkimukseni keskeistä tutkimuskirjallisuutta. Sota-ajan arkeen johdattavasta Kari Teräksen Jarkko Keskinen ja Suviannan Seppälän artikkelista ”Arki ja sota” on ollut hyötyä. Teksti on johdantoteksti teokseen *Häkäpöntöistä nurkkatansseihin. Arjen ilmiöitä sota-aikana* (2012). Lisäksi olen hyödyntänyt historioitsija Karl-Erik Michelsenin artikkelia ”Teollisuuden ja tekniikan aikakauslehdet” teoksesta *Suomen lehdistön historia 9 – Erikoisaikakauslehdet* (1991). Michelsenin tekstin avulla pystyn sijoittamaan tutkimuskohteeni suomalaisen teollisuuden henkilöstölehtien kontekstiin. Aikalaislähteistä taustoitukseen sopii muun muassa Hugo Vasarlan *Rationalisoinnin ja keskittämisen välttämättömyys nykyoloissa* (1943).

⁸ Tepora 2022, 42.

⁹ Wuokko et al. 2022.

2 Huhtamäki-yhtymän historiaa

2.1 Heikki Huhtamäki

Yrityshistorian tutkimukseen kuuluu pyrkimys tarkastella taloutta käytännön toimijoiden kautta. Keskeinen käytännön näkökulma on yritysjohtajan roolin ja tavoitteiden tutkiminen.¹⁰ Seuraavaksi alaluvussa paneudun Huhtamäki-yhtymään toimitusjohtajan henkilökuvan ja hänen tavoitteidensa kautta.

Vilho Heikki Huhtamäki syntyi 29.11.1900 Lapualla. Hän oli jo nuorena kiinnostunut kaupankäynnistä. Huhtamäen isä Vilho Huhtamäki oli leipuri, jolla oli oma leipomo. Heikki Huhtamäelle suomalaisuusate oli tärkeä jo nuorena, ja pohjanmaalaisena Huhtamäkeä kosketti alkiolainen itsekasvatuksen ajatus. Vaikka Huhtamäen kotiseutua kutsuttiin vanhoilliseksi, oli hän hyvinkin edistysellinen. Vuonna 1917 Heikki Huhtamäki oli jo 16-vuotiaana Alavuden nuorisoseuran puheenjohtaja. 17-vuotias intohimoinen opiskelija päätyi liikematkallaan valkumouksellisen Venäjän pyörteisiin. Matkastaan hän kirjoitti kirjan *Seikkailuja bolshevikien maassa* (1920). Huhtamäki kävi Vaasan kauppakoulua vuonna 1919 ja lukuisilla opintomatkoilla Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Opintomatkat jatkuivat myös 1930-luvulla, ja niillä oli suuri vaikutus hänen uraansa. Matkoiltaan hän sai inspiraatiota rationalismin uudesta tavasta: hän ei ollut niin sanotusti ”vanha patruuna” vaan halusi olla perillä yhtymänsä asioista niin tehtaiden työntekijöiden kuin johtohahmojen kautta.¹¹

Kokkolan makeistehdas oli Huhtamäen ensimmäinen oma yritys, jonka hän perusti vuonna 1920. Jo makeistehtaat toimivat ”Huhtamäen Tehtaat” -nimen alla. Nuoruusvuosinaan Huhtamäki nai vuonna 1920 Signe Hagströmin, teollisuusneuvos Anders Hagströmin tyttären. Avioliitto päättyi eroon vuonna 1953, ja pian eron jälkeen Huhtamäki avioitui toisen vaimonsa Kirsti Kallioisen kanssa.¹²

1930-luvun lamavuodet eivät hetkauttaneet Huhtamäkeä. Hän osti osake-enemmistön turkulaisesta Hellaksesta, joka oli yksi maan vanhimmista makeistehtaista. Makeistehtaat yhdistettiin Huhtamäki-Hellas Oy:n nimen alle. Heikki Huhtamäki muutti Turkuun 1930-luvulla, koska hän siirsi tuotantonsa sinne. Vuonna 1935 Huhtamäki siirtyi Huhtamäki-Hellaksesta johtamaan Leipätehdas Ipnos Oy:ta. Ipnoksessa alettiin valmistamaan makeisia aiempien

¹⁰ Wuokko et al. 2022, 164–165, 178.

¹¹ Vesikansa 1997; Teräs 2009, 31–32.

¹² Vesikansa 1997; Teräs 2009, 34–39.

yri­tysten tapaan. Lisäksi hän haali puutarhatuotteista tunnetun Jalostaja-yhtiön. Yhtiöiden suosikkituotteeksi nousivat muun muassa Figaro- ja Budapest-karkit. Fazer oli Huhtamäen yritysten suurimpia kilpailijoita. Huhtamäki sai suurimman osan Huhtamäki-Hellas yrityksen osakkeista takaisin 1930-luvulla. Sen hän yhdisti 1940-luvulla Ipnokseen ja Jalostajaan, luoden Huhtamäki-yhtymän.¹³ Laajentuminen kasvatti henkilökunnan keskinäisen viestinnän tarvetta, ja tälle pohjalle tuotettiin yhtymän oma perhelehti, *Yhtymän rumpu*.

Sota-aikana rationalisointi, työntehokkuus ja aloitetoiminta olivat tärkeitä. 1940-luvulla korviketuotteetkin menivät hyvin kaupaksi. Tutkimustyöllä saatiin luotua uusia tuotteita, esimerkiksi lääkkeitä ja kastikejauhoja. Jatkosodan aikana 1944 Huhtamäki pohti jo rauhan ajan markkinoita. Huhtamäellä oli suhteita Suomen Kulttuurirahaston perustajajäseniin. Vuonna 1943 hän päätti antaa rahastolle osake-enemmistönsä yrityksestä. Lahjan otti vastaan presidentti Risto Ryti. Turun yliopisto sekä Työväen Akatemia saivat 1944 yrityksen vähemmistö­osak­kut. Huhtamäki oli suomalaisuuden asialla eli hän kannatti esimerkiksi yritystensä ja rooliensa kautta suomalaista työtä, kulttuuria ja aatetta. Vuosina 1941 ja 1945 Heikki Huhtamäki sai kauppaneuvoksen ja vuorineuvoksen tittelit. Vuosina 1941–1952 Huhtamäki toimi Huhtamäki-yhtymä Oy:n pääjohtajana sekä 1940–1957 johtokunnan puheenjohtajana. Sodan jäl­keen yhtymään lisättiin vielä lääketehdas Leiras ja juomatehdas Marli.¹⁴

Jo 1940-luvulla Heikki Huhtamäki kannatti Paasikiven linjaa uudesta ulkopoliitikasta, jonka takia hän oli luottamustehtäväs­sä Suomi-Neuvostoliitto-Seurassa. Tästä hän kirjoitti kirjan Teollisuusmiehen suhde Neuvostoliittoon (1945).¹⁵ Heikki Huhtamäestä elämäkerta-artikkelin laatinut Jyrki Vesikansa arvioi, että suuryrityksen luominen vaikeissa oloissa ja yksityiselämän vaikeudet väsyttivät Huhtamäen. Hän luovutti jo 1950-luvun alussa yrityksen operatiivisen johdon muille ja vetäytyi sivuun. Huhtamäki kuoli Helsingissä 14.9.1970.¹⁶

2.2 Huhtamäki-yhtymä ja sota-ajan haasteet

Suomi oli varautunut jatkosotaan paremmin kuin vuosien 1939-1940 talvisotaan. Valtio ei ollut valmistautunut kansanhuoltoon, joka vaati muun muassa yksityisten yritysten panosta kansan avuksi. Tärkeää oli, että kansanhuoltoministeriö saatiin toimintaan vuoden 1939 syyskuussa. Ministeriön tehtävänä oli pitää huolta siviileistä kuin myös hankkia ja tarjota

¹³ Teräs 2009, 52–62 passim.

¹⁴ Vesikansa 1997.

¹⁵ Vesikansa 1997.

¹⁶ Vesikansa 1997.

palveluksia maanpuolustukselle. Yhteiskunnan toimintoja sovitettiin sota-ajan tuomiin muutoksiin. Hintojen säännöstely oli yksi ministeriön tärkeimpiä tehtäviä, kuten myös tavaroiden ja palvelujen jakaminen. Pula-aika näkyi raaka-aineiden niukkuutena; joten ministeriö pyrki rajoittamaan kulutusta.¹⁷

Suomi siirtyi säännöstelyyn ja sotatalouteen. Aluksi säännöstelyjärjestelmää toteutettiin mallillisesti, jotta ihmisten arki ja tavaratuotanto sujuisivat mahdollisimman normaalisti. Maan hallitus havaitsi pian, että se tarvitsi voimakkaampia keinoja, jotta kokonaisvaltaiset rajoitustoimet olisi saatu toimimaan. Siviilien jokapäiväiset tarpeet sekä maan talouselämä olisi saatava turvattua. Tilanne muuttui toukokuussa 1941, kun voimaan astui niin sanottu valtalaki, jonka myötä viranomaiset saivat suuret valtuudet puuttua talouselämään ohjein ja määräyksin. Valtion tiukentunut ote nosti puheita komentotaloudesta, ja sääntely vaikeutti merkittävästi kapitalistisia vapaita markkinoita.¹⁸

Jatkosota 1941–1944 oli otollinen aika tuottaa elintarvikkeita ei vain kotirintamalle vaan myös puolustusvoimille. Yhtymä sai virallisen tehtävän muonittaa puolustusvoimia mutta myös samalla kotirintamaa. Jatkosota muutti yrityksiä tehtävää yhteiskunnassa: työtä oli tehostettava funktionalisuuden nimissä. Teollisuudelle tämä tarkoitti sitä, että se keskittyi tuottamaan yhteiskunnan sotataloudelle välttämättömiä tuotteita. Ohjattu suunnitelmatalous oli sota-ajan tapa pitää huolta valtiosta.¹⁹

Niin raaka-aineista kuin työntekijöistä oli pulaa sota-aikana. Liikekannallepanon myötä miehet olivat asepalveluksessa tai rintamalla, joten Huhtamäki-yhtymän tehtaissa suuri osa työntekijöistä oli naisia. Jotkut olivat olleet töissä yhtymän eri tehtaissa jo aiemmin. *Yhtymän Rummun* sivuilla työn merkitys korostuu. Jatko-sodan aikana *Yhtymän rummussa* tiedotettiin, ketkä olivat saaneet vakituisen työn tehtaissa.²⁰ Huhtamäki-yhtymän makeispuoli muuttui korvikkeiden myötä. Kansanhuollonviranomaiset halusivat ensi kädessä antaa sokeria kuluttajille eikä tehtaille. Sokerin hinta oli pulma teollisuudelle, sillä se oli kalliimpaa tuottajille kuin kotitalouksille. Talvisodan jälkeen yleinen pula-aika sai helpotusta muun muassa Saksan kanssa tehdyn kauppaj- ja maksusopimuksen kautta. Myös Itämeren alueella käyty

¹⁷ Teräs, 2009, 157.

¹⁸ Teräs et al. 2012, 10–12.

¹⁹ Teräs, 2009, 157–161.

²⁰ Ks. esim. *Yhtymän rumpu* 3/1941, 2; 7/1942, 16.

kaupankäynti auttoi hiukan.²¹ Pula-aikana säännöstely iski kaikenlaisiin tuotteisiin elintarvikkeiden lisäksi, muun muassa kankaisiin, tupakkaan ja saippuaan.

Vuonna 1942 leipomot ja keksiteollisuudet eivät enää saaneet sokeria. Vuonna 1943 normaali makeisten valmistus lakkautettiin kokonaan. Tavan tuotteille keksittiin korvikkeita, joista tiedotettiin lehdissä. Tosin kaikissa yrityksissä ei haluttu leimautua korvikkeiden tekijöiksi. Yksi näistä oli Fazer. Kansanhuoltoministeriö linjasi, että tuotevalikoimaa tulisi supistaa ja kuljetus-, varastointi- ja jakelukanavia tulisi virtaviivaistaa.²²

Jo ennen edes talvisodan alkua vuonna 1936 Leipätehdas Ipnos Oy oli tuottanut näkkileipää puolustusvoimien tarpeisiin. Myöhemmin yhtymän ei tarvinnut luoda suhdettaan nollasta. Myös Jalostaja Oy:n tuotteet kiinnostivat puolustusvoimia. Kuivausteollisuus koettiin tärkeäksi. Makeisteollisuuden (sokeri)kriisin takia kattavampaa oli muun muassa makaroninvalmistus. Huhtamäki sai ajatuksen yhtymän eli konsernin tekoon ulkomaanmatkoillaan. Tarkoitus oli tehdä tehokasta massatuotantoa. Vuoden 1940 joulukuussa Huhtamäki yhdisti yrityksensä Huhtamäki-yhtymän alle. Muutosta perusteltiin muun muassa rationalisoinnilla, kustannusten alenemisella, työllisyyden lisääntymisellä sekä edullisilla hinnoilla.²³

Huhtamäki uskoi, että yhteiskuntaa auttava rationalisointi piti aloittaa ylhäältä alas. Rationalisointia voisi kuvata Huhtamäen motoksi. Hänen mukaansa rationalisoinnin pystyi jakamaan kolmeen osaan: tuotantosuunnitelmien järjestäminen, tuotantoprosessin rationalisointi ja lopuksi työtapojen tutkiminen. Yrityksen ja yhteiskunnan välit olivat tärkeä pointti. Asiantuntijuus koettiin tärkeäksi. Huhtamäen yritysten toimintamalli siten pohjautui prosesseille, säännöille sekä määräyksille. Byrokraattiset käytännöt olivat yritysten ytimessä. Vuodesta 1942 lähtien yhtymän sisällä toteutettiin kirjallisia toimintaohjeita, joissa määriteltiin tehtäviä, vastuusuhteita ja luotiin yhdenmukaisia toimintamalleja. Tämä toimintamalli ulottui tehtaiden lattiatasolle asti.²⁴

2.3 Yhtymän rummun synty

Huhtamäki-yhtymän henkilöstölehden ensimmäinen nimetön numero ilmestyi 1.4.1941. Pääkirjoituksessaan pääjohtaja Heikki Huhtamäki kertoi, että makeistehtaat Ipnos ja Hellas sekä puutarhatuotteisiin erikoistunut Jalostaja olivat juuri yhdistyneet Huhtamäki-yhtymäksi, joka

²¹ Teräs, 2009, 161–163.

²² Teräs, 2009, 162–163.

²³ Teräs, 2009, 163–164.

²⁴ Teräs, 2009, 165–166.

oli rakenteeltaan konserni. Rakenne liitti useamman yhtiön saman johdon alaisuuteen. Muutos loi Turkuun lähes tuhannen työntekijän työyhteisön, jonka keskinäiselle yhteydenpidolle ja mahdolliselle yhteisyyden tunteen luonnin yhtiön johto ymmärsi haasteelliseksi.²⁵

Jo näytenuumerossa Huhtamäki puhui ”perhelehdessä”, jonka sivuilla korostui yhteisöllisen tekemisen tärkeys. Lehdessä tulivat näkymään työn rationalisointiin liittyvät tavoitteet tuloksellisuuteen vetoaminen, mutta myös esimerkiksi juhliin, talkoisiin ja urheiluun liittyvää tekemisestä kertominen. *Yhtymän rumpu* oli Heikki Huhtamäen visioiden mukaisesti tiedotusväline, joka avasi yhtymän työntekijöille keskittämisen- ja järjeistämistoimenpiteiden merkitystä. Hän kuvasi lehteä muun muassa ”yhdyssiteeksi”, ”opastajaksi” sekä ”kansan ääneksi”. Huhtamäen filosofia oli myös myötämielinen ammattiyhdistyksille. Huhtamäki toivoi, että lehti olisi niin ”hupia kuin hyötyä”.²⁶

Yhtymän rummusta muodostui 16-sivuinen henkilöstölehti, joka jaettiin ilmaiseksi kaikille Huhtamäki-yhtymän ja sen tehtaitten palveluksessa oleville. Lehteä toimittivat yhtiön työntekijät muiden tehtäviensä ohella. Ensimmäinen päätoimittaja oli johtokunnan sihteeri Kaarlo Telaaranta ja toimitussihteerin työt hoiti mainossihteeri Saara Airaksinen.²⁷ Vastaavat toimittajat vaihtuivat, ja keskeistä oli, että toimituskunta valvoi työtä. Lehdellä oli nimetyt kirjeenvaihtajat Hellaksen, Ipnoksen ja Jalostajan yksiköissä. Myöhemmin kirjeenvaihtajat olivat myös keskuskonttorilla ja yhtymän omalla autohuollolla.

Yhtymän rumpu muodostui kirjoittajiensa ja lehtitoimituksen näköiseksi. Huhtamäki myös innoitti erilaisiin tapahtumiin, kuten juhliin ja kokouksiin. Omavaraisuuden ja niukkuuden ilmapiiiristä kertoo se, että lehden ensimmäisessä numerossa kerrottiin yhtymän tarjoavan työntekijöilleen käyttöön ilmaisia peruna- ja kasvitarhapalstoja Kärsämäestä.²⁸ Viljelykset ja kasvipalstat ovat usein mainittu lehdissä vuosien varrella. Niiden merkitys oli helpottaa kotirintaman puutteita.

Huhtamäki-yhtymän henkilöstölehti ei ollut yritysmaailmassa poikkeustapaus, pikemminkin päinvastoin. Tekniikan historiaan perehtyneen historioitsijan Karl-Erik Michelsenin mukaan henkilöstölehdet ovat 1900-luvulla muodostaneet lukumääräisesti teollisuuden ja tekniikan aikakauslehdistön suurimman ryhmän. Nämä lehdet ovat perusluonteeltaan yritysjohdon

²⁵ Heikki Huhtamäki: ”Pääkirjoituksen paikalle”. *Huhtamäki-yhtymän ”perhelehti”* 1/1941, 2.

²⁶ Heikki Huhtamäki: ”Pääkirjoituksen paikalle”. *Huhtamäki-yhtymän ”perhelehti”* 1/1941, 2.

²⁷ ”Tämä lehti”. *Huhtamäki-yhtymän ”perhelehti”* 1.4.1941, 7.

²⁸ Kaikki mukaan viljelemään ruokaa talveksi! *Huhtamäki-yhtymän ”perhelehti”* 1/1941, 3.

tiedotuskanavia työntekijöille ja heidän perheilleen. Yritysjohdon tavoite on sitoa säännöllisellä julkaisutoiminnalla työntekijät tukemaan yrityksen päämääriä ja kokemaan ne yhteisiksi. Henkilöstölehdet ovat Michelsenin sanoin me-hengen luojia ja työpaikan hierarkian vähentämisen työkaluja.²⁹ Tämä pätee sota-ajan poikkeusoloissa toimineeseen *Yhtymän rumpuun*.

²⁹ Michelsen 1991, 319–321.

3 Järki ja tunteet *Yhtymän rummun* sivuilla

3.1 Työn tehostaminen ja rationalisoiminen

Rationalisoimisella on monta nimeä eri aikoina. Jo vuoden 1927 maailmantalouskongressissa rationalisoimista kuvattiin näin: ”uudelleenjärjestäminen, raaka-aineiden ja tuotteiden standardisointi, tuotantomenetelmien yksinkertaistaminen ja kuljetus- ja jakelusysteemin kehittäminen.”³⁰ Vihossaan *Rationalisoinnin ja keskittämisen välttämättömyys nykyoloissa (1943)*

Hugo Vasarla käsittelee miten Suomessa päästäisiin pidemmälle rationalisoinnissa kuin aiempina vuosina. Muun muassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen oli jonkin verran liikatuotamista, mikä johti maailmantalouskongressin pitämiseen. Rationalisoiminen on yksi edellytys suurien yritysten ja ketjujen syntyyn. Rationalisoimista on kutsuttu ”järkiperaiseksi ja laskelmoivaksi menettelyksi”³¹. Kokemuspohjainen yrittäminen koettiin heikommaksi.

Rationalisoimisella on monta kehittäjää eri maista. Muun muassa amerikkalainen Frederik W. Taylor (1800-luku) on tunnettu järjestelmällisyyden ja tieteellisen tutkimuksen pohjautuvasta ”tieteellisestä liikkeenjohtomenetelmästä.”³² Toinen rationaalisuuteen liitetty nimi on Henry Ford. Fordin massatuotantojärjestelmä yhdistettynä Taylorin protorationalisoimiseen loi uudenlaisen tavan tehostaa työntekoa 1930-luvulla. Rationalisointi ei ole abstraktia vaan sarja konkreettisia toimenpiteitä.³³

Huhtamäki-yhtymässä rationalisointipuheesta tuli osa kehittyvää teollisuuden alaa. Samalla rationalisoinnista muodostui myös säännöstelytalouden välttämättömyys. Juuri kansanhuolto-ministeriön rationalisoimistoimiston päällikön Hugo Vasarlan ajatukset olivat keskeisiä. Hänen mukaansa tarvittiin sekä kansantaloudellista että yritystaloudellista rationalisointia. Kansantaloudelliset toimet tuli nivoa yhteen yritystoimintaa tukeviksi. Teollisuutta tulisi keskittää harvempiin toimipaikkoihin. Tämä auttaisi työn tehostamisessa, sillä kustannukset ja hinnat olivat nousseet. Tehostaminen vapauttaisi myös työvoimaa muihin toimiin, ja näin yritykset voisivat välttää pääoman sitomista epätarkoituksenmukaisiin kohteisiin. Huhtamäki-yhtymän johdon rationalisointi-innostuksen takana oli olosuhteiden pakko, sillä valtioneuvoston syksyn

³⁰ Vasarla 1943, 3.

³¹ Vasarla 1943, 4.

³² Michelsen 2001, 12–13.

³³ Michelsen 2001, 15.

1942 päätökset uhkasivat kahlita teollisuuden tuotantoa ja kauppaa. Uusien yritysten perustaminen kiellettiin ja samoin olemassa olevien laajentuminen.³⁴

Teollisuusyritysten keinona oli liittotason toimet omien etujen ajamiseksi, mutta selvää on, että tärkeää oli toimia tuotannon tehostamiseksi, koska laajeneminen muuten ei ollut mahdollista. Joulukuussa 1942 Heikki Huhtamäen yrityksen joulujuhlassa pitämä puhe julkaistiin *Yhtymän rummun* pääkirjoituksena. Hänen mukaansa työtapoja on tutkittava ja parannettava kaikkien työntekijöiden myötävaikutuksella. Hän mainitsi työntehostamistoiminnan alkamisesta vuonna 1943 ja parannusehdotusten palkitsemisesta. Pääjohtaja vakuutti, että rationalisoinnin ensimmäinen vaihe, johon kuului tuotantosuunnitelmien järjeistäminen, oli valmis ja toteutettu. Nyt oli vuorossa työtehon parantaminen tutkimuksen avulla, ja tämä työ oli vasta alussa, mutta tulokset ovat olleet myönteisiä. Esimerkkinä menestykkästä työtehon kehittämisestä oli Arabian tehtaat Helsingissä, jotka olivat puhujan mukaan onnistuneet parantamaan työntekijöiden ansioita.³⁵

Sittemmin *Yhtymän rummussa* julkaistiin Arabia Oy:n toimitusjohtajan vuorineuvoksen C. G. Herlitzin kirjoitusten sarja. Sen aloitti 9/1943 julkaistu ”Työntutkimuksista, niiden tarkoituksesta ja tekniikasta”.³⁶

Ei ole yllättävää, että henkilöstölehdessä samassa numerossa, jossa pääjohtaja ilmoitti työntutkimukseen siirtymisestä, kerrottiin palkatun neljä uutta työtehon tutkijaa. Torsten Niekka oli aiemmin työskennellyt Hellaksen tehtaalla hinnoittelijana. Kolme muuta tulivat muista yrityksistä. Työtehon tutkijoiden taustoilla on merkitystä, sillä ne kertovat, että yhtymään haluttiin tietämystä oman konsernin ulkopuolelta. Erik Nikula oli aiemmin toiminut metsäteollisuusyhtiö Oy Wilh. Schaumanin palveluksessa, Urpo Perjo Osuusliike Elannossa ja Ib-Björn Ubbe- sen metalliteollisuudessa Kareko-yhtiössä.³⁷ Työntutkimuksen aloittamisesta Huhtamäki-yhtymässä kerrottiin tammikuun numerossa 1943 kirjoituksessa, joka tähdensi, että työntutkimuksesta edetään rationalisointiin.³⁸ Pian lehti raportoi nimimerkillä takaa laaditussa artikkelissa työntutkijoiden ilmaantumisesta työpaikoille. ”Hieman ihmetellen katselimme neljän

³⁴ Teräs 2009, 239.

³⁵ Kauppaneuvos Huhtamäen puhe: Uusia ajatuksia uuden vuoden kynnyksellä: *Yhtymän rumpu* 12/1942 3–7.

³⁶ *Yhtymän rumpu* 9/1943, 13. Muut Herlitzin kirjoituksen julkaistiin 10/1943, 7; 3/1944, 11.

³⁷ *Yhtymän rumpu* 12/1942 24.

³⁸ I. J. U:sen: Työntutkimus alkanut toimintansa yhtymässä. *Yhtymän rumpu* 1/1943, 4.

järkevän näköisen miehen ilmestymistä 'perheeseemme' kelloineen ja merkillisine 'kainalo-pöytineen'.³⁹ Samassa kirjoituksessa kerrotaan, että työntutkijoista oli liikkunut huhupuheita.

Työtehon tutkiminen oli yritykselle välttämätöntä kehitystyötä, mutta se ei ollut ilmaista. Tästä kauppaneuvos Huhtamäki muistutti *Yhtymän rumpun* haastattelusiteerauksessa, että vaikka tehostaminen tuotti hyötyjä, se oli myös tutkimuksineen ja teknisine parannusehdotuksineen kustannuserä, joka siirtyi yrityksen osaksi muita tuotannon kustannuksia.⁴⁰

Pääjohtaja Huhtamäelle rationalisointi ja työn tehostaminen ei ollut pelkästään teknistä toimintaa, vaan sen piti mennä syvemmälle. Hän näki jopa vaikean sota-ajan mahdollistavan hyvää kehitystä. Joulukuun 1943 numerossa Huhtamäki kirjoitti uudenlaisesta yrittäjätyypistä. Hän halusi nähdä yhteyden rintamalla syntyneen yhteishengen ja nykyaikaisen yrittäjäyyden välillä. Hänen mukaansa oli kyse arvonnannon ja keskinäisen ymmärryksen muodostumisesta:

Samoin uusi yrittäjätyyppi harrastaa rationalisointia ja työn tehostamista. Ei sen vuoksi, että hän saisi puristettua enemmän voittoa yrityksen toiminnasta, vaan lisätäkseen tuotantokykyä ja sen kautta kansallisen työn tuottoa alentaakseen tuotteitten valmistuskustannuksia, jotka viimekädessä on kuluttajien maksettava, sekä valmistakseen työntekijöilleen tilaisuuden ansaita enemmän ilman, että tuotteiden hinnat kohoavat.⁴¹

Rationalisoinnin kysymykset askarruttivat konsernin johtoa läpi sotavuosien. Hyvin kuvaava on henkilöstölehden kirjoitussarjassa julkaistu teksti, jossa oltiin huolissaan Suomesta puuttuvista ammattitaitoisista rationalisoinnin suorittajista. Arvion mukaan koko maassa oli vain parisenkymmentä rationalisoinnin suorittajaa.⁴²

3.2 Aloitetöimintää

Yhtymän rumpun -sivuilla oli jo alusta asti pohdittu aloitteellisuutta. Rationalisoinnin kumppanina toimi aloitetöiminta. Heille, jotka keksivät työntehostamisen keinoja luvattiin rahallinen palkinto. Työn tärkeydestä kirjoitti Jalostajan toimitusjohtaja Arno Laaksonen. Hänen mukaansa työtä ei voi oppia vain kirjoista vaan käytännöllisyyskin on tärkeää.⁴³ Numerosta 4–5, 1944 oli tehty ”Aloitetöimintanumero”. Numerossa kehoitettiin enemmän

³⁹ Rep: Työntutkimus. *Yhtymän rumpu* 3./1943, 6.

⁴⁰ Anon.: Työ ja palkka: *Yhtymän rumpu* 1/1944, 7.

⁴¹ Heikki Huhtamäki: Ajatuksia uudesta yrittäjätyypistä ja aseveljeydestä. *Yhtymän rumpu* 12/1943, 4.

⁴² G. Hertzig: "Työntutkimuksen suorittaminen". *Yhtymän rumpu* 6/1944, 6–7.

⁴³ Aarno Laaksonen: Työ tekijäänsä opettaa, *Yhtymän rumpu* 4–5/1944, 3–4.

aloitteellisuuteen: Muun muassa epäröijä kehoitettiin kekseliäisyyteen sivun 10 kuvilla ja sanoin. ”Nätti penni”, kuten tekstissä sanotaan, oli pienen aloitteellisuuden vaivan palkka. Aloitteellisuuden kaverina laatukin koettiin tärkeäksi. Aiheesta kirjoitti lehdessä T. Kvikant.

Pula-aikana oli tärkeä omia kykyjä, jotka auttaisivat arjessa. Tämä ei tarkoittanut vain yhtymän sisällä tapahtuneiden uutisten luvusta vaan lukijan muokkautumisesta aktiivijäseneksi muun muassa yhtymän maapalstoille. Erilaiset kerhot ja niiden vetäjät kehottivat yhtymän lukijoita mukaan. Toisaalta kun tehtaiden välillä ja toimistoissa oli yhteensä satoja työntekijöitä, niin vain osa päätyi mukaan perhelehdessä kirjoitetuissa menoissa.

Yhtymän rumpu -lehti oli alkujaankin tarkoitettu vapaaksi tilaksi, jossa työntekijät saattoivat tuoda julki ajatuksiaan, ehdotuksiaan ja mielipiteitään.⁴⁴ Rationalisointisohjelmaan kuului työntutkimuksen lisäksi kaikille työntekijöille tarkoitettu aloitetoiminta. Yhtymässä painotettiin työntekijöiden aloitekykyä. Kansanhuoltoministeriön osastopäällikkö Onni Toivonen piti puheen yhtymän kesäjuhlassa Tupavuorella. Hän yhdisti aloitekyvyn työhön suhtautumiseen:

Ei ole parempaa keinoa kehittää aloitekykyään, kuin valita oikea tapa suhtautua työhön. Halu aikaansaada työllään jotakin, jonka voi sanoa omaksi aikaansaannoksekseen, on ja voi olla ainoa aloitekyvyn vireillä pitäjä.⁴⁵

Kauppaneuvos Heikki Huhtamäki piti puheen yhtymän tehtaiden joulujuhlassa 1942. Puhe käsitteli tuotantoprosessin järjeistämistä, työtapojen parantamista, työtehon lisäämistä ja suunnitelmallisuutta eli Huhtamäen aiheena oli rationalisoiminen. Hän painotti kaikkien työntekijöiden myötävaikutusta ja otti esille aloitetoiminnan:

Nimenomaan alleviivatakseni, miten tärkeää on jokaisen työntekijän itse eläytyä tähän asiaan ja koettaa keksiä jotain oman työnsä ja oman osastonsa työn tehostamiseksi, ja samalla korostaakseni, miten suuri arvo annetaan kaikkien johtajamme, insinöörien ja mestarien ponnistusten rinnalla jokaisen työntekijän yritteliäisyydelle, ilmoitan jo nyt, että työntehostamistoiminnan ensi vuoden puolella alkaessa on päätetty antaa tuntuva rahapalkinto jaettavaksi jokaiselle, joka keksii ja ehdottaa jonkun käyttökelpoisen työntehostamiskeinon, joko uuden työtavan tai parannuksen vanhaan, uuden työvälineen, parannuksen koneeseen tai jotakin sentapaista.⁴⁶

Näyttää kuitenkin siltä, että aloitetoiminta aktivoitui vasta loppuvuodesta 1943 ja sai uutta voimaa vuoden lopulla niin, että aloitetoiminnan tulokset alkoivat näkyä *Yhtymän rummussa* vuoden 1944 numeroissa. Lokakuun numerossa vuonna 1943 kerrottiin Eila Heinosesta, joka

⁴⁴ Heikki Huhtamäen pääkirjoitus, *Yhtymän rumpu* 1/1941, 2.

⁴⁵ Aloitekyky menestymisen edellytyksenä, *Yhtymän rumpu* 7/1942, 7.

⁴⁶ *Yhtymän rumpu* 12/1942, 7.

työskenteli Jalostajan tehtaalla ja oli tehnyt aloitteen, joka nopeutti marmelaaditölkkin suojuksen asettamista niin, että lopulta säätyi yhden ihmisen työvoima.⁴⁷

Aloitetoiminnan viriämisestä kertoi *Yhtymän rumpun* joulukuun numero 1943. B. Gardbergin kirjoitus ”Aloitetoiminta” julisti, että aloitetoiminta aloitetaan tammikuussa 1944. *Yhtymän rumpun* lukijoille kerrottiin palkkioista, ylenemismahdollisuuksista, kehoitettiin kaikkia aloitetoimintaan työtä parantamaan. Gardbergin mukaan aloitteiden teko on kansalaisvelvollisuus ja kasvattaa tuotantoa:

Aloitetoimintaa ei olisi pidettävä yksinomaan taloudellisena kysymyksenä, vaan on asian psykologinen puoli sitäkin tärkeämpi, jotta jokaisen henkilökunnan jäsen olisi tietoinen siitä, että hän itse ja hänen mahdolliset parannusehdotuksensa merkitsevät jotakin koko yritykselle.⁴⁸

Joulukuun numerossa annettiin myös erillinen tiedotus aloitetoiminnasta. Työntekijät saivat ohjeet, miten parannusehdotukset tehdään, miten niitä käsitellään ja esitellään palkintolautakunnalle. Tiedote kertoi kunniakirjoista ja rahapalkkioista. Lopullinen päätös aloitteiden hyväksymisestä ja palkkioista teki tehtaan toimitusjohtaja. Lisäksi todettiin, että aloite on tehtaan omaisuutta.⁴⁹ Seuraavalla sivulla kerrottiinkin jo tehdyistä parannuksista työmenetelmissä.⁵⁰

Vuoden 1944 seurasivat kiinteästi ja kertoivat aloitteista. Yhtymän tehtaissa tehtyjä aloitteita pisteytettiin – tehtaat kilpailivat keskenään aloitteiden teossa. Esimerkiksi aloitteita kirjaava pistetaulukko julkaistiin monessa lehden numerossa. Tammi- ja helmikuun numerossa kerrottiin, että Jalostaja on johdossa.⁵¹ *Yhtymän rumpu* esitteli hyväksytyjä ja palkittuja aloitteita, jotka koskivat muun muassa lakritsimassan käsittelyä, kuljetusten keventämistä, lämmitykseen tarkoitettua puuaineksen käsittelyä, näykkileipävaraiden kuljettamista.⁵² Jalostajan toimitusjohtaja Arno Laaksonen kertoi, että aloitteet liittyivät koneisiin, tavaroiden kuljetukseen, mitoitukseen ja varastointiin. Myös hygieniaan oli kiinnitetty huomiota.⁵³

⁴⁷ ”Eila Heinonen Jalostajasta aloitetoiminnan uranuurtajana Huhtamäki-yhtymässä, *Yhtymän rumpu* 10/1943, 7.

⁴⁸ Aloitetoiminta, *Yhtymän rumpu* 12/1943, 14.

⁴⁹ Tiedotus aloitetoiminnasta, *Yhtymän rumpu* 12/1943, 15.

⁵⁰ Yhtymässä suoritettuja menetelmäparannuksia, *Yhtymän rumpu* 12/1943, 16.

⁵¹ Jalostaja johtaa, *Yhtymän rumpu* 1–2, 1944, 10. Ks. myös *Yhtymän rumpu* 4 – 5, 1944; *Yhtymän rumpu* 6/1944 ja 7/1944.

⁵² Tekijät esiin, *Yhtymän rumpu* 1–2, 1944, 11; Aloitetoimintaa, *Yhtymän rumpu* 3/1944, 10; Työ tekijäänsä opettaa, *Yhtymän rumpu* 4–5/1944, 3–4.

⁵³ Työ tekijäänsä opettaa, *Yhtymän rumpu* 4–5/1944, 3–4.

Yhtymän rummussa esiteltiin ja haastateltiin palkittujen aloitteiden tekijöitä. Aloitetoimintaa pidettiin menestyksenä:

Totesimme kierroksellamme, että aloitetoiminta on tuonut tullessaan pelkkää hyvää. Raha-yllätysten lisäksi se on tuonut moneen työhön niin suuria helpotuksia, ihmisvoiman kulutusta ja hikeä on jo nyt niin paljon säästetty, että tätä toimintaa voimme jo nimittää ihmeitätekeväksi voimaksi. Ja suurenmoisinta asiassa on se, että me itse – jokainen – voimme ottaa siihen osaa.⁵⁴

Aloitetoiminta oli siis osa työtapojen järjeistämistä ja parantamista. *Yhtymän rummussa* muistutettiin, että sen tuli koskea myös tuotteiden laatu, joka tarkoitti sekä tuotteiden makua että ulkonäköä.⁵⁵

Elokuussa 1944 Bertel Gardberg saattoi todeta, että aloitetoiminta oli onnistunut. Kirjoituksessa ”Aloitetoiminnalla on ollut menestystä” hän sanoi:

Aloitetoiminta on siis saanut kaikkien taholta täyden hyväksymisen ja jää vain nähtäväksi, riittääkö innostuksemme jatkuvasti. On jo kulunut niin pitkä aika, että tämäkin kysymys näyttää saavan myönteisen vastauksen. On totta, että kesällä on ollut rauhallisempaa aloiterintamalla, mutta siihen on syitä, jotka eivät kaipaa pitempää selitystä. Onhan tehtaitten toiminta ollut, kuten aina, kesällä rauhallisempaa, työväkeä vähemmän, ajatuksen lomissa j. n. e.⁵⁶

Voidaan olettaa, että Gardbergilla olivat mielessään myös jatkosodan tapahtumat kesällä 1944. *Yhtymän lehti* piti esillä aloitetoimintaa myös vuoden viimeisessä numerossa, joulunumerossa esittelemällä palkittuja työntekijöitä. Kirjoituksesta näkyy, että huomiota oli osoitettu fyysisen rasituksen vähentämisen lisäksi työn siisteyteen.⁵⁷

3.3 Vapaa-aika kotirintamalla

Tässä luvussa käsitellään sitä, miten *Yhtymän rumpu* -lehdessä näkyi Huhtamäki-yhtymä suhtautuminen työntekijöiden vapaa-aikaan ja hyvinvointiin. Kauppaneuvos Huhtamäen sosiaalisia verkostoja tutkinut Kari Teräs on korostanut, että Huhtamäelle yksistään palkkaan perustuva työntekijöiden motivointi ei ollut riittävää, vaan yrityksen olisi järjestettävä vapaaehtoista sosiaalista toimintaa. Oli kyse niin sanotusta sosiaalisesta huoltotyöstä, jonka

⁵⁴ Aloitteentekijöitä haastatellaan, *Yhtymän rumpu* 4-5/1944, 11.

⁵⁵ Aloitetoiminta ja laatu, *Yhtymän rumpu* 4-5/1944, 11.

⁵⁶ Aloitetoiminnalla on ollut menestystä, *Yhtymän rumpu* 8-9/1944, 8.

⁵⁷ Aloitetoiminta, *Yhtymän rumpu* 12/1944, 20-21.

tavoitteena oli kontrolloida, ohjata ja järjestää työntekijöiden vapaa-aikaa yrityksen etujen ja toiveiden mukaisella tavalla.⁵⁸

Yhtymän rumpu oli sisällöltään keskeisesti luomassa kuvaa sosiaalisesta yrityksestä ja perheyhteisöstä. Esimerkiksi sopii, että lehti raportoi laajasti, kun yhtymä hankki kesäkodin. Keskeinen uudistus ja satsaus henkilökunnan ja heidän perheidensä vapaa-aikaan oli Naantalissa Tupavuoren merikylpylä, joka kesästä 1942 lähtien oli henkilökunnan käytössä. Johtaja Bertel Gardbergin ensimmäisille kesänviettäjäille pitämässä puheessa on huomionarvoista perheen käsitteen esiintyminen. Hän toivoi kesäkodissa pitämässä puheessa, että Tupavuoresta tulisi yhteinen virkistyspaikka ja se yhdistäisi kaikkia työntekijäryhmiä yhteiseksi perheeksi. Lisäksi hän muistutti, että elettiin vaikeita sota-aikoja, jolloin osa yhtymän väestä oli kaukana rajojen ulkopuolella.⁵⁹

Jo *Yhtymän rummun* ensimmäisessä numerossa oli kysytty, mistä työntekijät haluaisivat lukea. Jo kakkosnumerossa kerrottiin tuloksista. Eniten ääniä sai yhtymän johdon kirjoitukset ja haastattelut, mutta toiseksi eniten saivat toimisto- ja tehdastyöntekijöiden kirjoitukset ja haastattelut talon asioista. Tärkeinä pidettiin kirjoituksia ravintokysymyksistä, yhteisistä riennoista tiedottamista ja lukijoiden omia kertomuksia. Kuitenkin perheutisten välittäminen sai tulosten mukaan yllättävän vähän kannatusta.⁶⁰

Lehti ei ollut vain vakavia tai tieteellisiä aiheita. Vaikka sota oli arkea, voitiin silti muun muassa kirjoittaa vitsejä, liittyä erilaisiin yhtymän ryhmiin tai kertoa muun muassa kihlauksista ja syntymistä. Kaikille yhtymän jäsenille ilmainen lehti oli monenlainen jo alusta lähtien. Kotirintamalla tehdyssä lehdessä tosin arvostettiin ahkeruutta. Vaikka ahkeruus oli työssä totta, ei sekään jäänyt ilman huumoria.

Huhtamäki-yhtymän työntekijät jatkoivat kanssakäymistään myös vapaa-ajalla, jonka viettoon yhtymä tarjosi muodot ja puitteet. Tämä tulee hyvin ilmi *Yhtymän rummussa*. Se kertoi sivuiltaan urheilukilpailuista, työntekijöiden yhteisistä harrastuksista ja moninaisesta kerhotoiminnasta.⁶¹ Yhtymä oli kiinnostunut siitä, miten työntekijät viettivät vapaa-aikaansa. Lehden huhutikuun numerossa vuonna 1942 julkaistiin osastopäällikön Asser Mäkisen kirjoitus ”Miten käytämme vapaa-aikamme”, jossa sanotaan, että ”vapaa-aika ei saa muodostua

⁵⁸ Teräs 2009, 291.

⁵⁹ Bertel Gardberg: Viihtyisiä vapaahetkiä jokaiselle. *Yhtymän rumpu* 7/1942, 3.

⁶⁰ Toivo Rautavaara: Lukijaimme toivomukset ja niitten toteuttaminen. *Yhtymän rumpu* 2/1941, 3.

⁶¹ Ks. esim. *Yhtymän rumpu* 1/1941, 5–7. Urheilemisesta ja kuorotoiminnasta ks. *Yhtymän rumpu* 2/1941, 6–9.

vetelehtimiseksi”. Kirjoitus painotti ulkoilun merkitystä ja katsoi ”lääkkeen” löytyvän esimerkiksi ladulta ja viljelyspalstalta.⁶² Palstaviljelystä kerrottiinkin toistuvasti *Yhtymän rumpussa*.⁶³

Kerhotoimintaa oli paljon. Sotavuosina Yhtymän työntekijöillä oli laulukuoro, näytelmäkerho, ompelukerho, opintokerho, palstaviljelykerho, urheilukerho, urheilutoimikunta ja voimistelukerho.⁶⁴ Yhtymän lehti ilmoitti ja kertoi kerhojen toiminnasta säännöllisesti. Esimerkiksi huhtikuussa vuonna 1943 lehden lukijat saivat tietää laulukerhon esiintymisistä muun muassa Paimion parantolassa ja ”Turussa eräässä sotasairaalassa”. Urheilukerhon kerrottiin tehneet retken Ruissaloon.⁶⁵ Se järjesti myös kilpailuja jäsenilleen eri lajeissa. Näytelmäkerholaiset kävivät teatterissa ja esiintyivät yhtymän omissa juhlissa, sairaaloissa ja illanvietoissa. Ompelukerho järjesti ompelu- ja peli-iltoja.⁶⁶

Kerhotoiminta nautti niin työntekijöiden kuin yhtymän johdonkin arvostusta. Ammattiosaston palstalla maaliskuussa 1942 julkaistiin kirjoitus ”Arkinen työ ja henkiset harrastukset”. Se otti vahvasti kantaa harrastustoimintaan:

Huhtamäki-yhtymän piirissä harrastetaan monenlaisia henkisiä asioita. On ammattiosasto opintokerhoineen, ovat laulukuoro, voimisteluryhmät ja muut toimintamuodot. Ne eivät ole itsetarkoituksia, vaan sitä varten, että jokainen löytäisi itselleen sopivan harrastuksen, jolla voi omaa elämäänsä rikastuttaa.⁶⁷

Kerhotoiminnan kasvattava vaikutus painottui selvästi konttoripäällikkö Atte Vesan kirjoituksessa ”Kerhossa olet kerholainen muitten mukana”, joka sisältyi *Yhtymän rumpuun* syyskuussa 1943. Vesa mukaan kerhotoiminta auttaa näkemään maailmaa uusin silmin:

Senpä vuoksi pitäisikin mahdollisimman monen löytää harrastuksiinsa sopiva kerho ja ryhtyä siinä toimimaan sekä omaksi että muiden hyödyksi. Sillä ei ole suinkaan meille hyväksi, jos vetäydymme yksinäisyyteen ja kaihdamme toveritamme. On paljon parempi, että samoja asioita harrastavassa toveripiirissä vapaudumme sulkeutuneisuudestamme ja tulemme välittömiksi ja iloisiksi ihmisiksi, jotka ovat haluttuja mihin seuraan tahansa.⁶⁸

⁶² Miten käytämme vapaa-aikamme, *Yhtymän rumpu* 4/1942, 3.

⁶³ Ks. *Yhtymän rumpu* 2/1942, 11; Vähän palstaviljelystä, 6/1942, 12; *Yhtymän rumpu* 3/1943, 16 ja Palstaviljelijän mietteitä, 5/1943, 3.

⁶⁴ *Yhtymän rumpu* 4/1942, 15; 2/1943, 22–23; 9/1943, 14; 10–11/1943, 17

⁶⁵ *Yhtymän rumpu* 4/1943, 12–13; *Yhtymän rumpu* 5/1943, 16.

⁶⁶ Kerhojemme toiminnasta, *Yhtymän rumpu* 8–9/1944, 19. Kyseisessä kirjoituksessa sanotaan, että kerhotoiminta on ollut vilkasta ja jäseniä n. 260 henkeä.

⁶⁷ Arkinen työ ja henkiset harrastukset, *Yhtymän rumpu* 3/1942, 9.

⁶⁸ Kerhossa olet kerholainen muitten mukana, *Yhtymän rumpu* 10–11/1943, 3.

Jatkosodan vuosina suuren roolin työntekijöiden vapaa-ajassa sai Naantalissa sijainnut Tupavuori. Sen hankkimisesta kerrottiin *Yhtymän rummussa* helmikuussa 1942. Kirjoitus otsikoitiin ”Olemme saaneet oman kesäkotialueen”. Tupavuoren merikylpylä ostettiin yhtymän ja sen tehtaiden työntekijöiden käyttöön. Uutisessa haastateltiin Heikki Huhtamäkeä. Hän kertoi Tupavuoren hankkimisen tarkoituksesta:

On lähdetty siitä ajatuksesta, että tehtaittemme työväestö samoin kuin heidän perheensä, lapset ja vanhukset erikoisesti tarvitsevat raitista ilmaa, vettä ja aurinkoa saadakseen riittävästi voimia pitkää talvea varten. Luulisi kyllä, että Turku merenrantakaupunkina tarjoaisi yllinkyllin mahdollisuuksia uintiin ja aurinkokylpyyn, mutta asianlaita on kuitenkin päinvastoin – ne hyvä rannat, mitä täällä on, ovat yleensä yksityisalueina eikä täällä olekaan kovin viljalti hyviä uintipaikkoja.⁶⁹

Kesäkodin avajaiset pidettiin 21. kesäkuuta 1942.⁷⁰ Uudessa kesäkodissa järjestettiin paljon tapahtumia ja juhlia niin kesällä kuin kesäkauden päättyessä. *Yhtymän rumpun* numeroissa Tupavuori sai sivukaupalla tilaa ensimmäisestä kesästä 1942 lähtien.⁷¹ Lehden kirjoitusten ja lukuisten piirrosten ja valokuvien perusteella voidaan päätellä, että Tupavuoren kesäkotia oli menestys. Siihen liitetyt tunteet voidaan tulkita myönteisiksi sen onnistumisen myötä.

⁶⁹ Olemme saaneet oman kesäkotialueen, *Yhtymän rumpu* 2/1942, 5.

⁷⁰ *Yhtymän rumpu* 6/1942, 2.

⁷¹ Ks. *Yhtymän rumpu* 6/1942; 7/1942; 9/1942; 6/1943; 7/1943; 8/1943; 6/1944 ja 7/1944. Myös kesäkodin järjestyssäännöistä muistutettiin, ks. esim. 7/1942, 19 ja 6/1943, 16.

4 Lopuksi

Yhtymän rumpu oli opettavainen, yhteisöllinen ja yhtymän työntekijöitä innostava julkaisu. Henkilöstölehden yleispiirre oli myönteinen, vaikka sen numeroissa myös oli uutisia rintamalla kuolleista sotilaista, jotka olivat jollain tavalla olleet yhteyksissä yhtymän väkeen. Työnteon tehostaminen oli tärkeää niukkoina aikoina. Kansantalous oli parempi vasta sodan jälkeen 1950-luvulla. Tosin silloinkin suomalaisia siirtyi tekemään töitä esimerkiksi Ruotsiin.

Heikki Huhtamäen visio enemmän tai vähemmän tasa-arvoisesta työelämästä eritasoisten työntekijöiden ja työnantajien välillä toteutui *Yhtymän rummun* sivuilla. Työntekijöitä kannustettiin työnparantamiseen muiden muassa palkkioiden muodossa. Loppujen lopuksi se, minkä työläinen voitti työhön käytettävässä ajassa, oli hyödyllistä yhtymälle pitemmän ajan kuluessa. Yhtymän työntekijöitä huolestutti se, merkitseekö työntehostaminen työpaikkojen vähenemistä ajan myötä

Huhtamäki-yhtymän työntekijät jatkoivat kanssakäymistään myös vapaa-ajalla, jonka viettoon yhtymä tarjosi mahdollisuuksia. *Yhtymän rummusta* käy ilmi, että yhtymän johto oli hyvin kiinnostunut työntekijöiden vapaa-ajasta. Yhtymän piirissä oli vilkasta kerhotoimintaa. Huomattavan lisän vapaa-ajan toimintaan tarjosi Tupavuoren kesäkoti, jonka Huhtamäki-yhtymä hankki vuonna 1942. *Yhtymän rummun* perusteella se näyttää olleen kesäinen keidas.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Yhtymän rumpu: Huhtamäki-yhtymän (Hellaksen, Ipnoksen, Jalostajan ja Yhtymän Autohuollon) ”perhelehti”, Turku 1941–1944. (Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot)

Tutkimuskirjallisuus

Michelsen, Karl-Erik: *Työ, tuottavuus, tehokkuus. Rationalisointi suomalaisessa yhteiskunnassa*. Rationalisoinnin seniorikilta ry. Helsinki 2001.

Michelsen, Karl-Erik: Teollisuuden ja tekniikan aikakauslehdet. *Suomen lehdistön historia 9. Aikakauslehdistön historia, Erikoisaikakauslehdet*. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kirjoittajat Pekka Raittila et al. Aikakauslehtien Liitto r.y. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1991, 317–374.

Mylly, Juhani: Alkio, Santeri. *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– [viitattu 13.5.2026].

Tepora, Tuomas: Kuinka tunnehistoriaa tutkitaan? *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Toimittaneet Mirikka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora. Gaudeamus, Helsinki 2022, 39–58.

Teräs, Kari, Keskinen, Jarkko ja Seppälä, Suvianna: Arki ja sota. *Häkäpöntöistä nurkkatansseihin. Arjen ilmiöitä sota-aikana*. Toim. Jarkko Keskinen, Suvianna Seppälä ja Kari Teräs. Turun yliopisto. Suomen historian julkaisuja 2. Turku 2012, 7–25.

Teräs, Kari: *Yritys ja yhteiskunta. Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteet*. Historiallisia Tutkimuksia 246. SKS, Helsinki 2009.

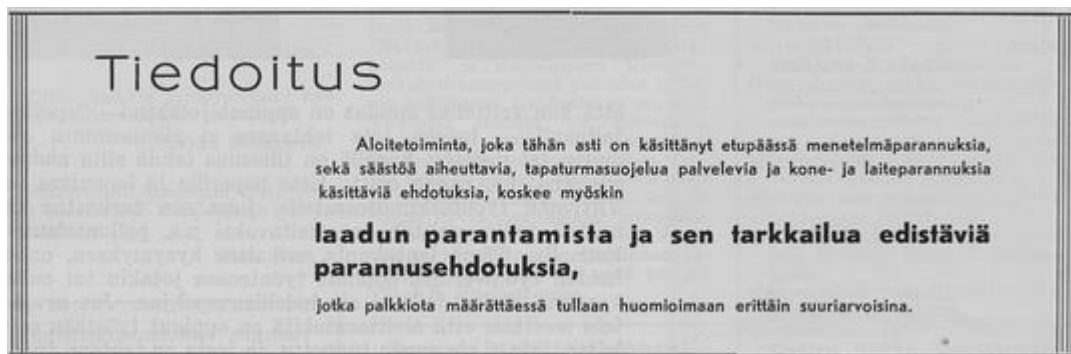
Vasarla, Hugo. *Rationalisoinnin ja keskittämisen välttämättömyys nykyoloissa*. Pellervo-seura. Helsinki 1943.

Vesikansa, Jyrki: Huhtamäki, Heikki. *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 [viitattu 13.5.2026].

Wuokko, Maiju, Jensen-Eriksen, Niklas & Kuorelahti, Elina: Miten yrityshistoriaa tutkitaan? *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Toimittaneet Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora. Gaudeamus, Helsinki 2022, 163–178.

Liitteet

Liite 1. Tiedotus parantamisesta, 1944

Yhtymän rumpu, 4–5/1944, 4.